

**Сергій Іванович Горбань,**

магістр мистецтвознавства,  
аспірант кафедри філософії,  
педагогіки та психології  
Кременчуцького національного університету  
імені М. Остроградського,  
м. Кременчук, Україна

УДК 37.015.31

## ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОГРАМОВАНОГО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ОПАНУВАННЯ ПРИЙОМІВ ДОЛІЧНОГО ПИСЬМА МАЙБУТНІМИ ХУДОЖНИКАМИ САКРАЛЬНОГО ЖИВОПISY

*В статті розглянуті можливості технології програмованого навчання при оволодінні майбутніми художниками сакрального живопису прийомами долічного письма. Підкреслена важливість освоєння прийомів письма стаффажа майбутніми художниками сакрального живопису. Охарактеризовані основні різновидності прийомів долічного письма, які формують професійні вміння та навички майбутніх фахівців у сфері сакрального живопису. Описано приклад технології програмованого навчання при вивченні долічного письма, зокрема, письма одягу священних персонажів. Доведено доцільність технології програмованого навчання при вивченні прийомів письма стаффажа майбутніми художниками сакрального живопису.*

**Ключевые слова:** технологія програмованого навчання, художники сакрального живопису, долічне письмо.

*Proven feasibility of the technology of programmed learning in the study of the techniques of writing staffage future masters of religious art. The article discusses the technical possibilities of the programmed training in mastering the future artists of sacred art of the techniques of writing staffage, stressed the importance of developing methods of writing technique future artists of sacred art. Describes the main types of techniques of writing staffage, which form the professional skills of future specialists in the field of sacred art. The technique of programmed learning in the study of techniques of writing staffage, in particular, the image of the sacred garments of the characters.*

**Key words:** technology of programmed learning, the artists of sacred art, techniques of writing staffage.

Однією з інноваційних технологій, яку використовують у професійній підготовці майбутніх художників сакрального живопису є технологія програмованого навчання, що за певних умов може сприяти формуванню професійної компетентності останніх.

Програмоване навчання застосовують для того, щоб частково усунути недоліки традиційного навчання. Сутність цієї технології містить навчання з використанням заздалегідь розробленої програми управління процесом засвоєння знань, формування вмінь та навичок (навчанням або самонавчанням). Програма є регулятором дії студента, а тому може бути орієнтована на ту частину процесу професійної підготовки майбутнього художника, що пов'язана з вивченням (за заздалегідь відомим і перевіреним правилами) певного кола теоретичних знань і формування професійно-практичних умінь.

Метою статті є з'ясування можливостей програмованого навчання під час опанування майбутніми художниками сакрального живопису прийомів долічного письма.

На необхідність реалізації програмованого навчання вказувала Марія Соколова – відомий іконописець ХХ століття. З її ім'ям пов'язують відродження давніх традицій сакрального живопису на пострадянському просторі. Так, М. Соколова вважала, що як дитина вчиться читати по буквах, так і іконописцям-початківцям необхідно спершу копіювати окремі елементи, з яких «складається» ікона [9].

Досліджуючи формування майстерності художника-іконописця у вищій професійній школі, основою її формування П. Гусєва вважає адаптивно-орієнтоване навчання та копіюно-комплексне навчання (виконання основних елементів іконописного пейзажу, одягу



персонажів, різних іконописних образів), що реалізується за допомогою технології програмованого навчання [3].

Погоджуючись з підходами І. Безіної [1], П. Гусєвої [3], Е. Серапіонової [8]; О. Шаляпіна [11], вважаємо, що програмоване навчання доцільно застосовувати на початкових стадіях навчального процесу, який складається зі стійких закономірних етапів та може бути зафіксовано у вигляді програми. Вона повідомляє майбутньому художнику сакрального живопису, в якому порядку необхідно виконувати навчальні практичні справи під час опанування техніки іконопису та техніки монументального сакрального живопису, копіювання чи створення творів сакрального живопису.

Засвоєння навчального матеріалу відбувається на репродуктивному та алгоритмічному або реконструктивному (застосування й відтворення раніше засвоєних способів дій у чітко визначеній ситуації і заданою метою) рівнях.

Перевагами програмованого навчання є детальне викладення необхідних для навчання понять, дроблення навчальних матеріалів на взаємопов'язані блоки інформації, а також детальне розкриття змісту. Кожну дію студента регулює кінцева система простих правил переходу, що сприяють досягненню цілей навчання. Результативність програмованого навчання передбачає повну успішність студентів, якої досягають завдяки точному врахуванню індивідуальних пізнавальних особливостей студента та можливості регулювання процесу навчання [11]. Отже, технологія програмованого навчання містить елементи модульно-рейтингової технології, що відображається у побудові змісту навчання – його дроблення на окремі модулі.

Підготовка художника сакрального живопису завжди передбачала проходження певних етапів. Зображення на іконі традиційно розподіляють на долічне та лічне письмо. Долічне письмо – це частина іконописної роботи, що виконується до етапу лічного письма (написання облич та відкритих частин тіла священних персонажів), – зображення пейзажу, фону, архітектури, одягу. В давньоруському мистецтві долічне письмо виконували одразу декілька майстрів. Решту роботи доручали досвідченим іконописцям – «лічникам», ізографам [2]. За цим принципом учні спочатку опановують техніку долічного письма, а згодом – лічного.

В основі долічного письма міститься техніка поступового висвітлення. Беруть основний колір тієї частини твору, з яким ведеться робота. Для трикратної прописки його тричі розводять білилами: спочатку небагато білила, потім – більше і, наостанок, – майже саме білило. З кожним наступним кроком зменшується площа кольорового пробілу [4].

На давніх іконах часто видно три послідовних прописки. На образах більш пізнього періоду можна зустріти п'ять і більше пробілів. Такі прописки під час роботи могли додатково вкривати напівпрозорими шарами основного кольору для отримання ефекту м'якого, пластичного письма.

Окрім суто технічної сторони, використання різних прийомів письма маємо й інший аспект. На думку

дослідників, залежно від обрання певного прийому письма, в іконі по різному розкрито ідею передачі божественного світла [7]. Спеціалісти відзначають, що іноді у творах сакрального живопису ми можемо спостерігати такий ефект: нібито одяг світиться зсередини. Світло – це те, про що постійно наголошує світу ікона. Відома святоотцівська формула говорить, що Бог став людиною, щоб людина могла стати богом. Сутністю сакрального образу є зображення Бога, Джерела світла, Який втілює аби людина, яка перетворилася та стала причетною до божественного світла. Світло є головним сюжетом ікони. Тому одяг священних персонажів – це не звичайна матеріальна тканина, а преображена, нематеріальна, дорогоцінна [4].

Викладанню прийомів долічного письма необхідно приділяти особливу увагу. Доречно використовувати технологію програмованого навчання, яка повинна формувати способи дій за зразком. Відповідно до цієї технології, студенти матимуть змогу ознайомитись з поетапним виконанням того або іншого прийому долічного письма. Для цього застосовують наочні матеріали, що відображають послідовність письма за певною технікою з коментарями викладача. Наприклад, студентам пропонують скопіювати одяг священних персонажів. Завдяки поетапному виконанню студенти мають нагоду засвоїти характер розташування складок, спробувати написати фрагменти у різній колористичній гамі. Одна робота може виконуватись в більш холодному колориті, друга – в теплому. Також особливу увагу необхідно приділити техніці виконання негативних і поліхромних пробілів, які використовують під час долічного письма. Письмо одягу священного персонажа іконного образу показати у наступній послідовності:

*Перший етап.* На ньому студенти мають виконати гризайлеві підмальовки одягу обраного персонажа. Мета етапу полягає в тому, щоб побудувати фрагмент, намітити рух складок одягу, розібрати основні світлотіньові співвідношення. Для гризайлевого підмальовки можуть бути використані такі фарби: охри, сієни, умбри, марси тощо. Вже на першому етапі виконуються притемнення та опис зображення.

*Другий етап.* Перший пробіл. Пробіл – це перше висвітлення. Іноді він темніший за розкриш (основу). Такий пробіл називають негативним. Також він може бути поліхромним – виконаним іншим ніж основа кольором, що часто додає до роботи тепло-холодність. Необхідно звернути увагу, що перший пробіл – найширший і закладає основу всього світло-тіньового співвідношення. Наступні пробіли пишуть зазвичай у межах першого.

*Третій етап.* Другий пробіл. На цьому етапі за рахунок підсилюється об'єм одягу. Може спостерігатись більш контрастне звучання з підсиленням поліхромії або пробіл будують на легкому, ледь помітному, нюансному переході.

*Четвертий етап.* Третій пробіл. На цьому етапі ми маємо справу з деталізацією основних площин висвітлень. Крупні пробіли діляться на більш дрібні, підсилюється об'єм складок. Більш крупні площини



пробілів пишуть на більш виступаючих, і, відповідно, більш освітлених частинах одягу. В сторону тіні пробіла звужуються та подрібнюються. Пробілі виконують за рахунок розбілення попереднього.

*П'ятий етап.* Решта пробілів. На цьому етапі виконують четвертий, за потреби, – п'ятий пробіли тощо. Останні пробіли – білильні, розташовуються на більш освітлених частинах одягу. Вони створюють ритм білків, що підкреслюють рух тканини та покликані передати пластичність форми. Кожний наступний пробілі менший по площині за попередній.

*Шостий етап.* Притемнення та опис зображення. Для поглиблення основного тону в тінях та для надання більшого об'єму фігурам, тонкими напівпрозорими шарами наносять більш темну фарбу. Вона створює ефект поступового переходу від темних місць до більш світлих. Колір тіньової частини одягу може відрізнитись від кольору основи. Також на цьому етапі уточнюється опис зображення, ставляться фінальні акценти.

Прийоми виконання пробілів та накладення притемнень упродовж розвитку сакрального живопису постійно змінювались. Наприклад, починаючи з XVII ст., притемнення для підсилення об'ємності зображення переважають за кількістю висвітлення [12].

Програмоване навчання є інновацію-модернізацію, що спрямована на досягнення гарантованих результатів. Цей процес передусім передбачає передавання студентам знань та формування способів дій за зразком, зорієнтований на високоефективне репродуктивне навчання. Однак творчі завдання не дають змогу запрограмувати значну частину роботи майбутнього художника сакрального живопису.

Можливості технології програмованого навчання під час опанування майбутніми художниками сакрального живопису прийомів долічного письма такі:

- за рахунок педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника у студентів формується інтерес до предмета навчання та зацікавленість, тобто спонукальні мотиви до опанування обраної професії; виникає можливість визначення особистісного сенсу навчальної діяльності та ціннісних орієнтирів обраної професії, формується уявлення про особливу роль прийомів письма у сакральному живописі, оскільки воно передає основну ідею преображення земного буття, причетності зображеного персонажа до божественного світла;

- завдяки організації навчання, коли студенти не можуть зробити наступний крок в оволодінні знаннями, не опанувавши попередні, що досягається за рахунок розподілу начального матеріалу на невеликі порції, які розташовуються у точній логічній послідовності та мають зворотний зв'язок, відбувається нагромадження теоретичних знань, що надають можливість використовувати їх у професійній діяльності.

ті. Різноманітні прийоми письма, подані у п'ятиетапній послідовності з коментарями науково-педагогічного працівника, ознайомлюють студента з основами моделювання долічного письма у сакральному живописі;

- відбувається формування практичних умінь та навичок розв'язання нескладних професійних завдань на початкових стадіях навчання з технік іконопису та монументального сакрального живопису в процесі опанування різних технік та прийомів письма;

- врахування індивідуальних пізнавальних особливостей студента та можливості регулювання процесу навчання дає змогу студентам усвідомлювати можливості, обрати більш відповідний до власної манери письма. Відбувається ефективно навчання самоврядуванню, самоконтролю та корекції власної навчальної діяльності.

Отже, застосування технології програмованого навчання надає можливість за рахунок організації поетапного засвоєння майбутніми художниками сакрального живопису теоретичного навчального матеріалу та формування репродуктивних умінь та навичок виконання практичних професійно-орієнтованих завдань (переважно виконавчого характеру). Також це активізує пізнавальну діяльність студентів, формує спонукальні мотиви до опанування обраної професії, закладає підґрунтя для подальшого професійно-творчого розвитку і самовдосконалення.

Програмоване навчання не применшує функцій науково-педагогічного працівника, не знижує його впливу на навчальний процес. Такий підхід навпаки вимагає працювати над створенням системи питань і задач, що передбачає конструювання відповідей. За цих умов він може активно впливати на хід навчального процесу, успішно реалізовувати індивідуальний підхід у навчанні [6].

Таким чином, застосування технології програмованого навчання дає змогу за рахунок організації поетапного засвоєння майбутніми художниками сакрального живопису теоретичного навчального матеріалу сформулювати уявлення про особливу роль прийомів письма в сакральному живописі, завдяки якому передається ідея преображення земного буття, причетності зображеного персонажа до божественного світла. Під час виконання практичних професійно-орієнтованих завдань формуються репродуктивні вміння та навички виконавчого характеру з активним самоконтролем, що надає майбутнім художникам сакрального живопису можливість опанувати прийоми долічного письма і виявити більш доречні для власної манери письма прийоми. Активізується пізнавальна діяльність студентів, формуються спонукальні мотиви до опанування обраної професії, закладається підґрунтя для подальшого професійно-творчого розвитку та самовдосконалення.



### Використані літературні джерела

1. *Безина И.* Формирование профессиональной компетенции в процессе обучения будущего художника холуйской лаковой миниатюрной живописи [Электронный ресурс] / И. Безина // Педагогика искусства. – 2014. – № 2. – С. 101–107. – Режим доступа: <http://www.art-education.ru/AE-magazine>. – Загл. с экрана.
2. *Власов В. Г.* Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства [текст] : в 10 т. / В. Г. Власов. – СПб. : Азбука-классика, 2004–2010.
3. *Гусева П. В.* Формирование мастерства будущих художников палехской иконописи в высшей профессиональной школе [текст] : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Гусева Полина Вадимовна. – СПб., – 2012. – 183 с.
4. *Ильинская Е.* Секреты иконописца. Энциклопедия мастерства [текст] / Е. Ильинская. – М., 2011. – 192 с.
5. *Канунникова Т. А.* Взаимосвязь инновационных процессов в искусстве и художественной педагогике [текст] / Т. А. Канунникова // Педагогика: традиции и инновации: материалы IV междунар. науч. конф. – Челябинск : Два комсомольца, 2013. – С. 28–31.
6. Педагогічні технології у професійній підготовці кваліфікованих робітників [текст] : довідник / Г. М. Романова, М. В. Артюшина, О. А. Слатвінська. – Київ : Ін-т проф.-тех. освіти НАПН України, 2015. – 87 с.
7. *Попова О. С.* Свет в византийском и русском искусстве XII–XIV веков [текст] / О. С. Попова // Советское искусствознание' 77. – М., 1978. – С. 75–90.
8. *Серпионова Э. Н.* (Варшавская). Путьевой БЛОКнот. Советы молодому художнику [текст] : науч.-метод. пособие / Э. Н. Серпионова. – Одесса : БМВ, 2009. – 138 с.
9. *Серпионова Э. Н.* Проблемы подготовки современного иконописца [текст] / Э. Н. Серпионова // Виховання і культура. – 2014. – № 1 (36). – С. 24–28.
10. *Стрельников В. Ю.* Сучасні технології навчання у вищій школі: модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МПК ПУЕТ [текст] / В. Ю. Стрельников, І. Г. Брітченко. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 309 с.
11. *Шалипин О. В.* Инновационные модели обучения в художественно-педагогическом образовании [текст] / О. В. Шалипин // Омский научный вестник, 2010. – № 3 (88). – С. 228–231.
12. *Филатов В. В.* Реставрация станковой темперной живописи [текст] / В. В. Филатов. – М., 1986. – 264 с.

### Bibliography

1. *Bezyna Y.* Formyrovanye professyonalnoi kompetentsyy v protsesse obucheniya budushcheho khudozhnyka kholuiskoi lakovoi mynyatiurnoi zhyvopysy [Elektronnyi resurs] / Y. Bezyna // Pedahohyka yskusstva. – 2014. – № 2. – S. 101–107. – Rezhym dostupa: <http://www.art-education.ru/AE-magazine>. – Zahl. s ekrana.
2. *Vlasov V. H.* Novyi entsyklopedycheskyi slovar yzobrazytelnoho yskusstva [tekst] : v 10 t. / V. H. Vlasov. – SPb. : Azbuka-klassyka, 2004–2010.
3. *Huseva P. V.* Formyrovanye masterstva budushchykh khudozhnykov palekhskei ykonopysy v vysshei professyonalnoi shkole [tekst] : dys. ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.08 / Huseva Polyna Vadymovna. – SPb., – 2012. – 183 s.
4. *Ylynskaia E.* Sekrety ykonopystsa. Entsyklopediya masterstva [tekst] / E. Ylynskaia. – M., 2011. – 192 s.
5. *Kanunnykova T. A.* Vzaymosviaz ynnovatsyonnykh protsessov v yskusstve y khudozhestvennoi pedahohyke [tekst] / T. A. Kanunnykova // Pedahohyka: tradytsyy y ynnovatsyy: materyaly IV mezhdunar. nauch. konf. – Cheliabynsk : Dva komsomoltsa, 2013. – S. 28–31.
6. Pedahohichni tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi kvalifikovanykh robitnykiv [tekst] : dovidnyk / H. M. Romanova, M. V. Artiushyna, O. A. Slatvinska. – Kyiv : In-t prof.-tekh. osvity NAPN Ukrainy, 2015. – 87 s.
7. *Popova O. S.* Svet v vyzantiyskom y ruskom yskusstve XII–XIV vekov [tekst] / O. S. Popova // Sovetskoe yskusstvoznanye' 77. – M., 1978. – S. 75–90.
8. *Serpyonova E. N.* (Varshavskaia). Putevoy BLOKnot. Sovety molodomu khudozhnyku [tekst] : nauch.-metod. posobye / E. N. Serpyonova. – Odessa : BMV, 2009. – 138 s.
9. *Serpyonova E. N.* Problemy podhotovky sovremennoho ykonopystsa [tekst] / E. N. Serpyonova // Vykhovannia i kultura. – 2014. – № 1 (36). – S. 24–28.
10. *Strelnikov V. Yu.* Suchasni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli: modulnyi posibnyk dlia slukhachiv avtorskykh kursiv pidvyshchennia kvalifikatsii vykladachiv MIPK PUET [tekst] / V. Yu. Strelnikov, I. H. Britchenko. – Poltava : PUET, 2013. – 309 s.
11. *Shaliapyn O. V.* Ynnovatsyonnye modely obucheniya v khudozhestvenno-pedahohycheskom obrazovanny [tekst] / O. V. Shaliapyn // Omskyi nauchnyi vestnyk, 2010. – № 3 (88). – S. 228–231.
12. *Fylatov V. V.* Restavratsiya stankovoi tempernoi zhyvopysy [tekst] / V. V. Fylatov. – M., 1986. – 264 s.